

LA BOTIGA DE COMANDA (1611-1620) I LA PROTOINDÚSTRIA TÈXTEL A LA VILA DE TERRASSA

Eduard Castillo i Picón

«...un magatzem de venda al major al qual s'hi havien de portar tots els draps fabricats a Terrassa; el botiguer comprava el drap, cobraven un tant per cada un i s'encarregaven de la comercialització. La botiga terrassenca era gestionada directament pel Gremi de Paraires».¹

I. Introducció historiogràfica. Economia i protoindústria a Catalunya (1550-1650)

La historiografia i el segle XVII

Fonamentalment, les teories bàsiques sobre la crisi del segle XVII en el cas del Principat les van aportar a mitjan segle passat Jaume Carrera i Pujal, al seu llibre *Història política i econòmica de Catalunya en els segles XVI i XVII* (1947), i Pierre Vilar, a la seva ja mítica obra *Catalunya dins l'Espanya moderna* (1964); es tracta d'una de les bases bibliogràfiques més emprades per a l'estudi econòmic i social de l'edat moderna a Catalunya. Recentment una de les grans aportacions sobre l'època moderna ha estat el treball realitzat per Albert Garcia i Espuche *Un segle decisiu. Barcelona i Catalunya 1550-1640* (1998), en què, a partir de l'estudi de la urbanització, amplia els coneixements sobre la indústria i el comerç, que serveixen per a engrandir els coneixements històrics de la Catalunya moderna.

L'època moderna sempre ha estat considerada per la historiografia catalana com un període de crisi, relacionat amb l'estudi del comerç exterior. Una bona part d'aquesta historiografia ha defensat que Catalunya va quedar fora del moviment que va dur el canvi del comerç de la Mediterrània a l'Atlàntic, en ser exclosa legalment de la Carrera de les Índies, a partir de les disposicions de la reina Isabel la Catòlica. Antoni Rovira i Virgili, Agustí Duran i Sanpere i Ferran Soldevila van vincular la decadència catalana dels segles XVI i XVII a les nefastes conseqüències econòmiques produïdes per l'exclusió americana. Per al corrent *victimista* els catalans, a desgrat del seu desig, van ser apartats per la via legal del comerç americà i, davant l'enfonsament del món mediterrani, Catalunya va quedar condemnada a «l'estancament, la crisi i la decadència».

Vicens Vives, Vilar i Martínez Shaw han donat un nou enfocament al procés de crisi que sofreix Catalunya, buscant la base del problema en l'àmbit intern. Pierre Vilar defensa que les manques i debilitats pròpies del Principat són les que van impedir el desenvolupament de Catalunya (tant comercial com industrial), i en aquest camp hi van intervenir factors com la demografia i la conjuntura bèl·lica, que marca la major part d'aquest segle. Els estudis demogràfics mostren un país deshabitat, amb una densitat d'11 habitants per quilòmetre quadrat. Aquesta mateixa idea és constatada

per Núria Sales, que, recolzant-se en la idea d'una guerra endèmica, explica l'abandonament de les poblacions i la decadència de la indústria i el comerç, la qual cosa desembocarà en una greu crisi econòmica i social que esclatarà a partir del 1630.

Un clar exemple d'aquesta historiografia el tenim a múltiples llibres on apareix la paraula *decadència* i a títols molt repetits, com ara «els segles de decadència». Una de les claus per a entendre aquesta idea tan generalitzada és que s'ha associat la pèrdua de la força política de la Corona d'Aragó, vinculada en aquest període a la monarquia hispànica dels Àustria, amb la pèrdua econòmica.

En termes generals, el segle XVI i l'inici del XVII serveixen per a sortir de la greu crisi de la baixa edat mitjana que sofreix la Corona d'Aragó i sobretot el Principat, per a tornar a recuperar els nivells demogràfics anteriors. També, com es pot comprovar amb els documents de la bolla, per a desenvolupar la indústria i el comerç i posar les bases econòmiques i socials per a la gran expansió del segle XVIII. La veritable excepció la marca el període que va de 1630 a 1660, una època d'indiscutibles vicissituds a tots els àmbits, tant econòmic i social com polític.

Trajectòria industrial

La primera activitat tèxtil organitzada a la vila de Terrassa es va donar a l'edat mitjana, amb els artesans agrupats en gremis per a solucionar els problemes tècnics i econòmics, assegurant així la prosperitat de l'ofici. A la vila, uns dels gremis més antics era el dels paraires o fabricants de teixits de llana. El rei Pere III va autoritzar-ne la fundació el 1337. Després de la crisi de la baixa edat mitjana i amb l'inici del segle XVI es produeix una expansió d'aquesta activitat tèxtil, una situació que arriba fins a la segona dècada del segle XVII.

A l'inici de l'època moderna, durant el segle XVI, apareix una estratègia diferent de la manufactura gremial de l'edat mitjana, la ruralització. Les inversions de capital es van fer fora de la ciutat comtal, a les poblacions i vegueries de la corona territorial més propera a Barcelona.²

Aquest període va suposar transformacions importants en l'economia territorial i del Principat. És en aquest context en el qual cal parlar de fenòmens protoindustrials, evidents i importants, en algunes comarques catalanes emplaçades a espais geogràfics favorables. Sens dubte, a territoris concrets de Catalunya, es va incrementar la producció de les manufactures domèstiques rurals, que no anaven destinades al comerç local, coordinada per mercaders urbans i dependent de mercats llunyans. És a dir, en algunes regions es va donar una materialització palpable del model protoindustrial. Les indústries rurals van aparèixer, de forma significativa, durant el segle XV. Els capitalistes urbans, seguint el que s'ha anomenat sistema de *putting-out*, sistema domèstic o *Verlag-system*, encarregaven treball al camp, subministrant la matèria primera que els treballadors pagaven amb el seu esforç. La intenció, a

països com la Gran Bretanya, els Països Baixos, Alemanya o Itàlia, era obtenir una mà d'obra barata impossible d'aconseguir a les ciutats, a causa del control gremial, destinada a la producció de teixits barats per a la venda ambulat.

Peter Kriedte ha intentat sintetitzar la nova situació. Les relacions de producció urbanes, amb la reglamentació gremial i la divisió del treball entre camp i ciutat, van estimular en el seu moment la producció de manufactures, però en la formació del capitalisme europeu es van convertir en un factor negatiu. Per a solucionar el problema, una part del capital mercantil es va dirigir al camp i a les petites ciutats on no existien els gremis, per a desenvolupar-hi la producció de manufactures a més gran escala. S'obstaculitza progressivament el monopoli corporatiu, premissa prèvia a l'acumulació del capital mercantil, i aquest ampliava la seva estratègia amb la incorporació del camp, traspasant en bona part els costos del treball a la població camperola i acumulant així els diferents estalvis de capital.

Si parlem de protoindustrialització cal insistir que, a diferència de la producció artesana rural dedicada a abastir els mateixos mercats rurals, el model protoindustrial implicava una organització comercial regional dirigida des de ciutats, però caracteritzada, sobretot, per estar encaminada a nodrir mercats llunyans. En el marc d'una producció dirigida a mercats que no eren fonamentalment aquells en els quals es portava a terme la producció, els oficis de les ciutats quedaven perjudicats, però en canvi les seves funcions comercials i de servei resultaven afavorides.

Els dos processos, descens industrial de la ciutat i augment al camp, ascens comercial i de serveis a la ciutat, encaixen amb l'exemple de la capital catalana i amb l'ocorregut a la vila de Terrassa, considerant Barcelona com a ciutat directora i el camp com la corona territorial propera a aquesta. Vist d'aquesta forma, el procés general descrit pels teòrics de la protoindustrialització presenta una versió catalana perfectament clara, en què la voluntat d'escapar del control dels gremis convidarà a desplaçar produccions fora de la capital, processos que són a l'esquema d'abast europeu lligat al procés protoindustrial. Però cal destacar que aquest procés a Catalunya, i concretament a Terrassa, va ser considerablement precoç perquè comença a mitjan segle XVI i es consolida al principi del segle XVII.

Pel que fa a l'inici del segle XVII, la historiografia tradicional i els mateixos contemporanis marquen la reculada econòmica, una regressió que afectarà les grans ciutats: Barcelona, Girona, Perpinyà. Una de les causes adduïdes pels contemporanis per a explicar la crisi econòmica vinculada a la indústria tèxtil és l'arribada i la presència de teixits estrangers.³

Trajectòria comercial

Tal com mostra la documentació, la producció tèxtil anava destinada majoritàriament a l'exportació cap a la Mediterrània, i sobretot cap a Palerm. El comerç català

de draps sempre ha estat vinculat a aquesta zona. Durant el segle XVI apareix un nou escenari comercial, Amèrica. El nostre estudi tan sols intentarà comprendre les relacions amb el Mediterrani, i més concretament amb Sicília, on aniran destinats els draps de la botiga de comanda, en ser el lloc on anaven destinats tradicionalment els draps, i en general on es produïa el major negoci del comerç català. Per al Principat de Catalunya, el sud d'Itàlia va representar durant el segle XVI el 24 % dels negocis catalans.

Durant diversos segles, Sicília va ser el graner del món mediterrani. Aquest blat s'exportava a Castella, les repúbliques de Gènova, Venècia i Florència, els Estats Pontificis i la Corona d'Aragó. Aquest continu proveïment de gra va constituir per als mercaders catalans una font de negocis.⁴ Apareixen una gran quantitat de comerciants catalans instal·lats en terres sicilianes, que donen lloc a l'establiment d'una gran varietat de negocis i repercuteixen en la gran quantitat de mercaderies variades que s'exportaven. El Memorial de les Corts catalanes de 1599 reflecteix que s'exportava principalment olis, fruita seca, cereals, peces manufacturades, draperia, ferro, peix salat, capells, plats i olles, cuir, mules i suro.⁵ La gran majoria d'aquests negocis partien de Barcelona, amb un caràcter especulatiu, és a dir, la base fonamental d'aquest comerç era l'existència d'un corrent comercial entre dues places, Barcelona i Palerm, que oferien un desajustament notable entre importacions i exportacions, de tal manera que l'equilibri només és reestablert per canvis triangulars. Això significa la tornada de fons a través d'una plaça intermèdia. Per a una de les parts aquesta operació és especulativa, ja que la tornada es faria amb una cotització més avantatjosa. D'aquesta forma, la prohibició del préstec a interès incita els prestadors i prestataris a utilitzar constantment el mercat de canvi.⁶

«Que Barcelona compre trigos alienígenos (*sic*), concedido, responden con presunción en razón fundada; que es no ser creíble busquen pero que sea por no haberles en la tierra, niégolo. Y si a esta negativa me fuera del Reino lo que en él no tienen, digo la tendría por firme a no hacerla bambolear el interés de los que la Casa de la ciudad gobiernan, pues siendo los más mercaderes, sujetos a quienes el interés de adquirir hacienda tiene banderas extendidas, sospecha tiene de que esta traza de mercar fuera del Reino sacan para sí provecho.» (Francesc Gilabert. *Discursos sobre la calidad del Principado*, 1616).⁷

El comerç català durant el segle XVI té diverses característiques que ens ajudaran a explicar el fracàs de la botiga de comanda. D'una banda el pes i la importància de Sicília, i més concretament de Palerm, que serà on aniran destinats els draps de la vila de Terrassa en el 1619, i per una altra el mercat de canvi, perquè durant la primera meitat del segle XVII es produeix una reestructuració del comerç marítim, ja que solament es dirigien cap a Sicília el 1615, segons el Memorial del Reial Consell, quatre productes exportats: fruita seca, ferro, draperia i llana. És a dir, el

mercat de canvis s'ha transformat, fet que demostra que Sicília i Palerm perden la importància comercial al principi del segle XVII, en favor d'altres ciutats de la Mediterrània.

II. La situació a Terrassa. Poder local

A la Universitat de la Vila i Terme de Terrassa l'any 1560 es produeix la introducció de la insaculació, un procediment habitual que van adoptar els municipis catalans per frenar el poder dels grups oligàrquics que controlaven el govern de les ciutats. La insaculació⁸ fixa una determinada forma de representació dels diferents grups socials i introdueix l'atzar en la designació final dels càrrecs del govern.

El govern de la vila quedà estructurat en quatre instàncies: la primera, el batlle, com a representant reial, legitimador dels veïns. La segona, el Consell Ordinari, integrat per tres consellers i dotze jurats. La tercera, càrrecs instrumentals del municipi: oïdor de comptes, clavari, capità sacramental, mostassaf, judicador de terres, administrador de la vila de Sant Pere i persones del Consell de les dues esglésies. La quarta, el Consell General, on estava representada la totalitat de la població.

Els estudis d'insaculació⁹ indiquen la gran participació dels caps de família en la gestió del municipi, mitjançant l'ocupació del càrrec de jurat i expressant llur opinió al Consell Ordinari.

El gremi de paraires de la vila

Les institucions que vertebraven la vida local eren les que giraven entorn del municipi, anomenat aleshores *universitat*. En la seva evolució podem veure els mateixos trets de finançament i oligarquització presents als gremis. En definitiva, una mesocràcia composta per algunes dotzenes de caps de família governava la vila sobre una àmplia massa de residents, establerts, però amb menys recursos. Treballadors assalariats, immigrants i miserables, dones i nens també quedaven exclosos de la vida pública.

Unes altres institucions molt arrelades que vertebraven la vida local eren els gremis; el de paraires estava dirigit per tres cònsols i dotze jurats, escollits per insaculació, a semblança de l'organització municipal, amb tres oïdors, encarregats de la fiscalització dels comptes, i un clavari, que els portava juntament amb dos adjunts. Els cònsols tenien com a missió vetllar pels interessos dels associats. Però també controlar-los per tal que complíssim els mínims exigits en la qualitat de les teles, que portaven la marca de la vila, una T i una A.

El gremi de paraires de la vila de Terrassa estava dividit en dos: Sant Antoni Abat i el Sagrat Cor. Els teixidors aconseguiren un gremi propi, la Confraria de Sant Miquel; d'altres eren el dels sabaters, sota l'advocació de Sant Joan; de sastres i ollers, sota la invocació de Santa Llúcia, i els manobres, dels Apòstols; Nostra Senyora era per a les dones. Totes elles van sufragar capelles al temple del Sant Esperit.

Malgrat aquesta organització en confraries, el poder estava acumulat en poques mans. La representativitat hi regia un sentiment molt més col·lectiu, proper a les clienteles, per la qual cosa totes les persones se sentien defensades i emparades; la família, el patró o l'aliat poderós vetllava pels seus interessos des d'una posició elevada.

Un exemple de poder el tenim en la família Font.¹⁰ Jaume Font, pare de la vila de Terrassa, es trasllada a viure el 1597 a Barcelona. Mig negociant, mig banquer, és un pare mercader; d'aleshores ençà, la documentació l'anomena «mossèn Jaume Font, botiguer de comanda de Barcelona». Els integrants d'aquesta família apareixen a la documentació com a notaris.

III. Protoindústria a Terrassa i l'impost de la bolla

La historiografia tradicional ha defensat la idea que la crisi de la draperia al segle XVII ve produïda per la invasió de teixits estrangers.

La documentació i la diferent bibliografia marca l'enfrontament a l'època entre proteccionistes i lliurecanvistes.¹¹ Com a pensadors proteccionistes apareixen Jaume Dalmau, Narcís Peralta, Francesc Mogoruda i Jaume Damians; a part de les idees bàsiques del proteccionisme (prohibició d'entrada dels draps forans), també critiquen la qualitat de les robes foranes i desenvolupen les acusacions de danys econòmics i socials provocats pels estrangers. Jaume Dalmau, que és el més radical, creu en l'expulsió dels mercaders estrangers, en línia amb autors que estableixen una oposició entre natural i estranger i a favor de la creació d'un proteccionisme econòmic barceloní. El lliurecanvisme està encapçalat per Francesc Soler, i el seu discurs central es basa a negar el possible benefici que la comunitat obtindria amb la implantació del proteccionisme, que tan sols beneficiaria una minoria.

A partir de tot el que s'ha estudiat, podem dir, com hem reflectit anteriorment, que a Catalunya en aquest mateix període s'estava produint una nova forma d'indústria en què la producció tèxtil experimenta un canvi geogràfic, es desenvolupen i potencien les zones properes a la capital, com ara la vila de Terrassa, però també a l'interior, com ara Vic i els seus voltants, Igualada o Manresa, tot arribant fins a la zona de muntanya, com Ripoll o Camprodon, on té lloc un procés d'especialització i de diferenciació regional. Aquest procés de ruralització podem dir que té la seva raó d'ésser en una recerca de mà d'obra més barata. Els centres tèxtils són diversos però tots depenen de la ciutat de Barcelona, on es concentrava la compra i la distribució de la matèria primera i on es trobaven els grans mercaders i el capital. No solament es produïa una redistribució com a punt d'origen sinó també com a punt de sortida de les mercaderies perquè fossin comercialitzades. Aquest monopoli de la capital és el que provoca l'intent dels pares de Terrassa de controlar per ells mateixos la seva matèria primera, important llana de l'Aragó i del Pallars,¹² a partir de la segona meitat del segle XVI, i posteriorment creant la botiga de comanda.

A l'inici del segle XVII apareix registrada la disminució de la producció, a la documentació sobre l'impost de la bolla.

Apèndix 1¹³

<i>Trimestre</i>	<i>Impost (en sous)</i>	<i>% impost</i>
juliol-agost-setembre	5.386,08	31
juliol-agost-setembre	6.836,75	40
abril-maig-juny	4.992,17	29

A l'apèndix 1 apareix el total d'impostos pagats en els diferents anys. Com es pot comprovar, el 1613 es pagaven menys impostos respecte del 1596 i el 1600; és a dir, disminueixen les peces venudes, un 132 % menys respecte del 1600. Segons el quadre, podem plantejar-nos alguns dubtes: el primer, si es pot produir sortida de draps que no passin pel control de la Generalitat. Això no és una característica a destacar, ja que els diputats locals presentaven triennalment els seus comptes davant el racional, encara que l'habitual és que no enviessin els seus registres i es perllongués excessivament la seva fiscalització, ja que la recaptació permetia una absoluta llibertat als guardes del General. Aquest fet possibilitava una gran autonomia als agents locals per a dissimular possibles multes mitjançant el suborn. Les sancions pels fraus de les generalitats i de les bolles eren cobrades pels oficials de la Diputació o pels arrendadors dels drets; les restitucions al General consistien en aquelles sumes que, per mitjà de confessió secreta davant algun eclesiàstic, un particular lliurava als diputats a manera de penitència per alguna estafa comesa. El segon dubte és si, en no produir-se més documentació pel que fa al període de la botiga (1611-1620), és impossible comprovar si la trajectòria de la indústria tèxtil a Terrassa segueix un descens continuat fins al 1620, com es pot veure l'any 1613, o sí, contràriament, augmenta o es manté. Segons les dades de Xavier Torres de tot Catalunya sobre l'estudi de la bolla, el descens de la indústria tèxtil no es fa visible fins a la dècada del 1620. A partir d'aquesta època, la documentació fa referències continuades a la crisi productiva, a la pèrdua de productivitat que patia el sector, que afecta així la seva capacitat exportadora. D'altra banda, els problemes a què s'enfrontava el sector agrari (males collites, fam, encariment de les vitualles), sumats a la situació política, els allotjaments de soldats i la guerra, havien de donar lloc a una disminució de la capacitat de consum i a un període de malestar continu durant la meitat del segle XVII.

A diferència del segle XVI, al principi del segle XVII no podem parlar d'expansió de la draperia a Catalunya, però sí d'una transformació de la indústria tèxtil cap a formes protoindustrials. D'aquesta manera, diferents estudis remarquen la caiguda del nombre de paraires i teixidors a Barcelona, on es passa de 500 a 100 telers a la primera dècada del segle XVII. Inversament a l'ocorregut a Barcelona, a Terrassa existeix un creixement

del nombre de paraires, a la recerca d'una mà d'obra rural fora del control gremial. A la vila, el creixement de paraires és continuat fins a la dècada de 1620, en què es passa de 101 a mitjan segle XVI a 250 entre 1590 i 1606,¹⁴ la qual cosa es tradueix en una constant activitat tèxtil, conseqüència de la insistent demanda de draps catalans i terrasencs.

Els draps i les seves característiques

Albert Garcia i Espuche, al seu llibre *Un segle decisiu. Barcelona i Catalunya 1550-1640*, publicat el 1998,¹⁵ ens permet conèixer la localització de les produccions i l'ordre de les qualitats dels draps fabricats a diferents punts de Catalunya.

Els draps més cars són els de la ciutat de Barcelona, els vint-i-quatre (la xifra assenyalava el nombre de fils teixits) «de colós contrafets als de Segòvia». Després venien els vint-i-quatre de Barcelona de colors comuns; a Terrassa també es van fabricar vint-i-quatre a un preu de tres lliures i quatre sous. Aquests draps són catalogats segons el nombre de fils teixits, les xifres marquen la qualitat.

Els documents sobre la bolla permeten conèixer les diferents qualitats i formes de les manufactures tèxtils a la vila de Terrassa.

Apèndix 2¹⁶

Juliol-setembre del 1596

<i>Tipus de draps (qualitat)</i>	<i>Repeticions</i>	<i>Quantitat d'impostos (sous)</i>
	51	294,50
Vint-i-dosens	347	4,390,75
Vint-i-quatre	9	168,60
Divuitens	26	523,90
Vintens	1	8,30

Com es pot comprovar a l'apèndix 2, els draps més fabricats a la vila de Terrassa, amb gran diferència respecte dels altres, són els vint-i-dosens. Es pot veure com l'especialització en aquest tipus de draps es manté al llarg del període investigat. Els quadres del 1600 (apèndix 3) i del 1613 (apèndix 4) també reflecteixen el mateix fenomen.

Apèndix 3¹⁷

Juliol-setembre del 1600

<i>Tipus de draps (qualitat)</i>	<i>Repeticions</i>	<i>Quantitat d'impostos (sous)</i>
	24	141,3
Vint-i-dosens	446	5.,268,5
Vint-i-quatre	35	509,8
Divuitens	34	463,0
Vintens	11	149,6
Catorzens	7	103,4
Setzens	32	201,0

Apèndix 4¹⁸

Abril-juny del 1613

<i>Tipus de draps (qualitat)</i>	<i>Repeticions</i>	<i>Quantitat d'impostos (sous)</i>
	26	366,3
Vint-i-dosens	242	3,679,8
Vint-i-quatrens	45	621,9
Divuitens	10	144,2
Vintens	2	9,9
Catorzens	7	54,6
Setzens	11	115,4

Es produeixen draps de qualitat mitjana, els vint-i-dosens. Els productes de més qualitat, com els vint-i-quatrens, igual que els de menys qualitat, apareixen en una notable menor quantitat.

En definitiva, a Terrassa, sota la influència d'aquesta nova draperia, la producció de draps de qualitat mitjana es va generalitzar durant aquesta època. A la ciutat comtal, igual que a la zona més propera a aquesta, és a dir, la seva corona territorial (Sant Feliu de Codines, Caldes, Terrassa...),¹⁹ es fabriquen les millors peces, la qual cosa ve a reafirmar la idea de control per part de la capital damunt una zona d'influència de mà d'obra més qualificada.

L'estudi de la bolla ens reflecteix la gran varietat de draps fabricats a Terrassa i el tipus de drap, segons la qualitat i les seves característiques concretes:

Apèndix 5²⁰

<i>Tipus de draps (qualitat)</i>	<i>Repeticions</i>	<i>Quantitat d'impostos (sous)</i>
colors	179	2,782,0
bizarros	130	1,501,8
burell	82	1,517,6
penya	78	1,029,9
lleonat	80	920,5
–	74	884,5
judía	69	741,4
negra	67	870,0
ull de perdiu	56	610,0
coll d'ànec	44	687,3
pabrut	41	496,4

Els draps més representatius són els de colors, que també poden aparèixer a la documentació com a «collor, colós»; aquestes són peces de color o tenyides, en què els colors més utilitzats a l'època són els tons blavosos, vermells, grocs, verdosos i negres. Els burells són draps amb tonalitats gris fosc. Tots aquests diferents

conceptes són draps amb diferents tipologies, però les diferències les marquen els colors o la procedència, com l'alexandrí, que apareix als documents i correspon a una tela bastarda d'Alexandria, suposadament feta a imitació de les teles d'aquesta ciutat.

IV. La botiga de comanda 1611-1620

Procés de formació

Com ja hem assenyalat abans, els avantatges de la producció urbana gremial van tendir a desaparèixer i ho van fer més ràpidament allà on les corporacions artesanes havien obtingut èxits polítics que els reforçaven respecte del monopoli mercantil. El capital comercial es va adaptar a les noves condicions i es va interessar pels productes per als quals creixia la demanda i per aconseguir nous productors. Els empresaris van inclinar-se a desplaçar el procés productiu cap a les àrees rurals, però no pas a totes, sinó a aquelles en les quals el caràcter de la producció agropecuària i la pressió econòmica sobre la pagesia generaven una disponibilitat per al treball addicional, i en què l'existència prèvia d'una activitat tèxtil significava l'aprofitament d'aquesta disponibilitat, com succeeix en el cas de la vila de Terrassa. Així, la indústria llanera va contribuir al procés de diferenciació econòmica, amb una especialització i diferenciació regional. La indústria tèxtil, en el cas de la vila de Terrassa, es va desenvolupar cap a l'especialització de la manufactura; els paraires de localitats properes, com Sabadell o Sant Llorenç Savall, duïen a teixir els draps a Terrassa perquè resultava més barat, gairebé a la meitat de preu que en altres llocs. Aquesta era l'estratègia barcelonina de dur llanes a teixir fora de la capital, que va convertir Terrassa, igual que altres llocs, en un espai especialitzat, amb un control de qualitat de la producció relacionat amb les necessitats de la capital. Aquesta vigilància per part de Barcelona és clara; els paraires de la capital i el comerç barceloní exigirien unes qualitats determinades, i podien fer-ho, pel control que aquests exercien sobre la comercialització dels draps. Trobem teixits procedents de Terrassa a Barcelona per a canar-los i banyar-los; molts eren rebutjats, en no passar les exigències de qualitat imposades des de la ciutat comtal.

«Se banyen los draps de Terrassa a Barcelona [...] amb molts danys dels paraires de Terrassa».²¹

El gremi de paraires de la vila de Terrassa estava dividit en dos grups: els paraires pobres, que no disposaven dels mitjans econòmics necessaris per a dur els draps a la ciutat comtal, per a passar el control del tribunal de qualitat, i un altre grup compost per poc més d'una trentena d'individus, que eren els que controlaven el Consell de la confraria. Aquests, a més, es van convertir en doblement beneficiats, ja que van exercir d'intermediaris entre la capital i els paraires pobres, alhora que se servien d'aquests com a mà d'obra barata.²²

En contra dels privilegis d'uns pocs, el gremi de paraires de Terrassa deriva en la creació de la botiga de comanda el 16 de juny del 1611, per a exportar directament els draps a Itàlia i acabar amb els intermediaris de la capital. Aquesta iniciativa l'engeguen «Joan Viles, Pere Vilas, Cònsuls; Franc Ramoneda, Pere Salt, Antoni Blanch, Joan Font, àlies Roura, Pere Brugada, Joan Puig i Bernat Comelles».²³ Aquests personatges actuaven en grup, establint relacions conjuntes amb una botiga de comanda de Barcelona, la de Jaume Font, d'origen egarenc i conegut a la capital com a paraire mercader (inscrit a la matrícula de mercader del 1615).²⁴ L'impost de la bolla ha servit per a identificar els paraires de la vila, els setze personatges que paguen major quantitat d'impostos els anys 1596, 1600 i 1613.

Apèndix 6 ²⁵

Quantitat d'impostos de bolla Juliol-setembre del 1596

<i>Cognoms</i>	<i>Sous</i>	<i>%</i>
Gorina	283,8	5,3
Roura	231,5	4,3
Pons	184,3	3,4
Pi	177,8	3,3
Font	116,4	2,2
Riera	115,5	2,1
Masia	114,6	2,1
Bugunyà	106,9	2,0
Colomer	102,4	1,9
Barba	101,5	1,9
Tugas	98,4	1,8
Aymerich	92,6	1,7
Carbonell	88,8	1,6
Puigventós	83,0	1,5
Veyls	82,1	1,5
Blanch	81,4	1,5

Apèndix 7 ²⁶

Quantitat d'impostos de bolla Juliol-setembre del 1600

<i>Cognoms</i>	<i>Sous</i>	<i>%</i>
Roura	296,4	4,3
Pi	286,1	4,2
Fumantes	247,7	3,6
Puig	205,9	3,0
Amella	189,9	2,8
Riera	145,3	2,1
Torrella	137,5	2,0
Vilar	129,5	1,9
Pons	127,8	1,9
Vadrinos	119,4	1,7
Colomer	118,3	1,7
Salt	114,4	1,7
Masia	114,1	1,7
Ramoneda	113,5	1,7
Guitart	96,0	1,4
Duran	93,4	1,4

Als apèndixs 6, 7 i 8 apareixen tres dels individus, Roura, Ramoneda i Comelles, que creen el 1611 la botiga de comanda. Els percentatges de les tres taules ens mostren que no hi ha grans paraires mercaders que controlin la producció de Terrassa, ja que els percentatges de cap individu no són destacats, sinó que la venda de draps la fan un gran nombre de paraires que existien a la vila.

A la documentació apareixen alguns personatges com Jaume Aymerich, que surt com a element capitalista molt actiu i es consolida més com a negociant que com a paraire. I està situat a un nivell intermediari entre els mercaders barcelonins i els paraires treballadors de la vila Terrassa, uns intermediaris que també es van beneficiar

Apèndix 8 ²⁷

Quantitat d'impostos de bolla Abril-juny del 1613

Cognoms	Sous	%
Pi	390,9	7,8
Roura	330,3	6,6
Masia	267,3	5,4
Vadrinos	179,7	3,6
Riera	149,0	3,0
Ramoneda	146,1	2,9
Dalmau	139,5	2,8
Vilar	138,1	2,8
Barba	127,2	2,5
Blanch	110,7	2,2
Amella	94,4	1,9
Costa	90,7	1,8
Rodó	89,4	1,8
Ros	86,0	1,7

del procés protoindustrial d'especialització de la draperia.

La botiga de comanda és la fórmula que els paraires de la vila van proposar per a sortir del procés monopolitzador dels grans comerciants de Barcelona. Així, la botiga, que com totes les de comanda rebia els gèneres en dipòsit i els comercialitzava, devia actuar directament entre el gremi i l'exportació, és a dir, evitant els intermediaris de la ciutat comtal, desfent així el monopoli de la capital. El 1611, els paraires pobres intenten dur peces directament a la botiga de Jaume Font, però els paraires mercaders de Barcelona, ajudats pels de Terrassa, que volien controlar-ne la comercialització, es van oposar a l'intent.

D'aquesta manera, la documentació estudiada fa un salt al 1618, quan encara el funcionament autònom de la botiga era tan sols un projecte. És a la fi d'aquest mateix any quan comença a funcionar aquest projecte. El 5 de setembre es nomenen els representants; el dia 13, amb la creació del Consell Ordinari de l'ofici de paraires, la botiga queda definitivament establerta i el dia 14 apareixen les primeres disposicions, com el preu que ha de pagar el botiguer per drap.

Durant els anys anteriors era palpable l'oposició a la botiga, però a partir del 1618 aquesta es fa evident pels diferents plets concrets de la Generalitat i la Reial Audiència, organisme que comptava amb els corredors d'orella, que volien cobrar el doble pels seus serveis a la botiga.²⁸

A la documentació apareix reflectit el mal funcionament d'aquesta, juntament amb els continus tancaments i obertures. Finalment s'organitza un enviament de draps a Sicília al juliol de 1619,²⁹ que acabarà fracassant. Aquest fet contribueix a la definitiva desaparició del projecte comercial de la botiga de comanda de la vila de Terrassa, el 28 de març del 1620:

«[...] attés que la botiga de comanda que lo present Office ha parada en present vila no ha reixit al fi que se sperave, per no haver les altres viles parada també botiga de comanda que fyns vuy no se ha feta ninguna venda y los interessos dels diners corren que per ço la botiga sia plegada.»³⁰

El fracàs

El fracàs de la botiga de comanda es produeix per una sèrie de causes interrelacionades. Des de l'intent de formar aquesta empresa s'ha pogut comprovar una sèrie

d'impediments per al naixement i funcionament d'aquesta. Però, una vegada organitzada i engegada la botiga, el fracàs estarà relacionat per causes econòmiques (falta de capital); jurídiques (pel fet d'estar dirigida des de la ciutat comtal); i comercials (el fracàs de l'enviament de draps a Sicília).

La falta de capital és clara, com es pot veure a les explicacions anteriors: els paraires de la vila no són els grans paraires mercaders de Barcelona. És a dir, tal empresa disposa dels capitals justos per a mantenir-se, però a més necessitaven que l'empresa triomfés per a obtenir beneficis, els quals mai no arribaren.

Una de les causes més remarcades a la bibliografia i la documentació és el conflicte amb el gremi de paraires de Barcelona, molt remarcat, ja que, com s'ha pogut comprovar, des de la capital i les institucions catalanes es va intentar frenar una sortida de draps terrassencs, que d'aquesta forma trencava el monopoli barceloní.

«Els diputats del General han posat destorb a la botiga».³¹

Seguint aquesta idea, molts autors han imputat el fracàs al fet que d'altres localitats no van obrir botiga de comanda; aquesta idea és clau per a trencar l'observat monopoli. Aquesta observació d'alguns historiadors ha de ser revisada, ja que, segons Jaume Carrera i Pujal,³² apareix un intent de botiga a Girona, la qual té un procés similar i acabarà fracassant. Això ens indica que la vila de Terrassa no és una excepció. El problema rau en el fet que no s'hagin produït estudis locals per a fer comparances; això no ens permet generalitzar.

Una última causa sobre el fracàs de la botiga és el possible desconeixement sobre la situació real del comerç a la Mediterrània. Això es produeix perquè l'enviament de draps a Sicília (Palerm) no tindrà cap sortida. Com ens indica Pierre Vilar,³³ Palerm és la primera plaça a primers de segle: el 1599 hi existeixen trenta cases de comerç, amb un total de tres-cents cinquanta compatriotes, i s'hi exportava una gran varietat de productes; en canvi, el 1615 tan sols hi queden set cases i només s'hi exporten quatre productes. És a dir, Palerm ha deixat de ser el referent comercial al Mediterrani.

«Los comerciantes se beneficiaban de la importación de grano que hacía la ciudad procedente de Sicilia o del sur de Francia, ya que aseguraban un cargamento de vuelta.»³⁴

Com es pot veure, Jaume Carrera i Pujal esmenta altres llocs de comerç. Per a demostrar aquesta hipòtesi de canvi de les places comercials, caldria estudiar la balança de pagaments. Aquest mercat de canvis funcionava a través de l'especulació i les mercaderies servien per a compensar la balança de pagaments, l'intercanvi de draps per cereals (és una forma simple d'explicar aquest procés, ja que aquestes finances són més complicades i amb més variables). En definitiva, la hipòtesi és el canvi de plaça dominant a la Mediterrània, que passa de Sicília al nord d'Itàlia.

Per a constatar aquesta idea caldria fer noves investigacions sobre el comerç entre Catalunya i les places del Mediterrani en aquest període. Aquestes ens ajudarien a

entendre el procés de crisi que es produeix al segle XVII i ens podria aclarir si el comerç cau o bé si experimenta una transformació que implica uns nous canvis.

Aquestes tres causes, econòmica, jurídica i comercial, mostren el fracàs de la botiga, la qual marca un abans i un després en el món tèxtil terrassenc, és a dir, l'apogeu de la indústria tèxtil i l'intent d'independència respecte de la capital catalana. A partir del 1620, es produeix una caiguda de la producció i la fabricació local va continuar funcionant a través dels botiguers de comanda de Barcelona. En definitiva, es torna a l'etapa anterior de dependència; és l'inici de la decadència de la indústria tèxtil, durant el període 1630-1660, a la vila de Terrassa i a Catalunya.

L'auge de la indústria tèxtil de Terrassa no tornarà a ressorgir fins ben entrat el segle XVIII, amb la formació de l'Institut Industrial de Terrassa i de la Societat de Fabricants, per a la compra i venda de desapropietaments de llana (1773).

V. Explotació de les fonts

Joan Coma i Ainsa marca les bases del nostre estudi, explicant l'origen, funcionament i fracàs de la botiga de comanda a través de la documentació dipositada a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (AHCT), però la nostra investigació intenta donar més claredat al sabut fracàs dels paraires de la vila de Terrassa en la creació de la botiga de comanda, a través de l'estudi de la bibliografia, en referència al comerç de draps i als temes ja recurrents a la historiografia sobre la crisi del segle XVII.

En aquest treball hem ampliat la documentació a partir dels drets de bolles del General de Catalunya que fan referència als llibres de la taula de la bolla de Terrassa els anys 1596, 1600 i 1613. Aquesta documentació mostra la gran producció de draps i exposa la importància de la indústria tèxtil a la vila de Terrassa des de mitjan segle XVI fins a la primera meitat del segle XVII. Aquests materials impresos apareixen dins de la quantitat de material que produeix la Diputació del General durant els segles XVI i XVII; es tracta de la institució més important del govern de Catalunya durant aquest període. Aquesta institució té una situació de monopoli sobre tres tipus d'impostos o drets, que eren la base del seu suport:

1. Els drets de generalitats (coneguts com drets del General, generalitats o entrades i eixides), que gravaven les mercaderies importades o exportades; són els d'origen més antic i afectaven una base social més àmplia.

2. Els drets de bolla,³⁵ imposats sobre el valor de determinats productes, bàsicament la producció tèxtil. Aquest impost és el que ha servit per a obtenir una visió més àmplia del procés econòmic que experimenta la vila de Terrassa a partir del principal producte d'exportació, i quins són els personatges més rellevants que dominaven la producció a la ciutat.

3. Finalment, el dret de galeres, que s'inicia el 1599, impostos que serveixen per a la construcció i el manteniment de quatre galeres per part del Principat.

S'aplicava sobre diversos productes com naips, cuirs i mercaderies estipulades als capítols de concessió.

Seguint aquesta literatura, els drets aplicats per la Diputació eren plenament legítims, en haver estat establerts a les Corts per acord entre els braços i el monarca. Tenien unes finalitats equànimes: conservaven el govern del monarca al Principat (pagament de salaris dels oficials reials), asseguraven la pau mitjançant les galeres armades, després de les Corts de 1599, o bé plantaven cara a les pensions dels censals.

L'impost de la bolla estava constituït per tres tipus d'imposicions: el dret de bolla de plom, que gravava la fabricació de draps i teixits de llana i es pagava quan les peces sortien de mans del teixidor i passaven a mans del paraire; el dret de segell de cera, que requeria sobre la venda de teixits de llana, seda i alguns cotons destinats a la confecció de robes, i el dret de joies, que es carregava sobre els fils d'or o plata o sobre les joies que adornaven els teixits o els vestits. Les teles de lli i cànem estaven exemptes del pagament dels drets de bolla des de l'inici del segle XVI.³⁶

Als documents del General, els impostos de bolla mostren la venda de draps que fan els paraïres de la vila als arrendadors de dites imposades, normalment comerciants de la ciutat comtal; era el que paga cada paraire per peça de forma impositiva a la Diputació del General. Això permet contrastar les dades obtingudes a través dels pagaments totals (sous) amb la quantitat de la producció tèxtil en l'àmbit local de la vila de Terrassa; l'estudi de la bolla a nivell general ens mostra el desenvolupament de la indústria tèxtil al Principat de Catalunya al llarg de la modernitat i serveix per a l'estudi de la història des de diferents àmbits. Podria ser un indicador per a mesurar el consum de teixits al Principat, ja que aquest impost gravava tant els teixits autòctons com els d'importació amb un 15% del valor de la venda, mentre que la taxa de producció era molt inferior i consten dipositats en la seva majoria a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).³⁷

Els impostos de la bolla de la vila de Terrassa marquen la qualitat i la quantitat dels draps produïts, però a tot Catalunya, seguint la distribució territorial de l'impost de la bolla, es correlaciona amb la idea de descentralització de l'activitat industrial. Analitzant aquest impost, Xavier Torres ha mostrat que la distribució territorial de la imposició va variar als segles XVI i XVII. Al principi del segle XVI els impostos eren pagats a partir de les grans ciutats del Principat: Barcelona, Perpinyà o Girona; en canvi, a partir del final del segle XVI i del principi del segle XVII hi hauria un primer nucli de fabricació tèxtil amb Barcelona,³⁸ però apareixien amb força Sant Feliu de Codines, Terrassa, Sabadell i Esparreguera, que fabricaven els draps de qualitat superior des dels setzens fins als vint-i-quatrems, i ciutats com Terrassa, especialitzada en els vint-i-dosens. L'altra zona que li seguia en el pagament de l'impost és el prepirineu: Camprodon, Bagà, Solsona i Sallent, més els pobles de la

plana de Vic, amb la fabricació de draps de més baixa qualitat. Finalment, un últim focus de fabricació: el de Tarragona, Valls, Reus i Alcover, dedicat a la producció d'*estameñas*; aquestes peces són draps de segona i tercera qualitat, d'una producció més barata i considerats per alguns historiadors com Jaume Torras³⁹ com les «*new draperies*» catalanes; es tracta de peces de llana, senzilles i ordinàries, i amb una elaboració més fàcil i econòmica, és a dir, de draps còmodament exportables pel seu major nombre de compradors potencials.

Aquesta lectura de l'impost de la bolla ve a reforçar la idea d'una nova situació, un nou esquema territorial de la indústria tèxtil, amb el control de Barcelona damunt les activitats productives i l'especialització del territori.

L'anàlisi de l'impost de la bolla permet almenys precisar l'evolució de la producció tèxtil en el període que ens interessa. Segons Xavier Torres i Monserrat Duran i Pujol, la producció i el consum de teixits de llana van augmentar al llarg del segle XVI. L'autèntic creixement es va produir entre el 1550 i el 1570. Després d'aquest es donà un breu descens durant els anys vuitanta i una pujada a la dècada següent, que va culminar en un nivell màxim de recaptació. A partir del 1600, l'impost es manté i comença a decaure fins al 1620. A partir d'aquest mateix any, la tendència va canviar i poc abans del 1640 el volum de la bolla es va situar a nivells dels anys seixanta del segle XVI, a causa del clar període de crisi originat per les guerres dins el Principat.

Aquesta idea es pot veure reflectida a un nivell local, a la vila de Terrassa, que segueix aquests paràmetres de la producció tèxtil, confirmats a partir del que ja s'ha exposat als apèndixs 2, 3 i 4.

VI. Conclusions

La botiga de comanda quedarà finalment en un projecte, el qual no va funcionar, però la idea a remarcar és que va ser un intent d'escapar del control de Barcelona, amb el que suposava que un gremi tèxtil pogués exportar draps fora del sistema piramidal existent, és a dir, constituí una nova forma de comerç que es burlava del sistema controlat pels grans mercaders. La botiga va fracassar, perquè va ser un enfrontament del gremi de paraires de la vila de Terrassa contra el govern, institucions i mercaders de la ciutat comtal, els quals es van oposar a qualsevol fórmula comercial que no fos competència seva.

La investigació sobre la botiga de comanda i la indústria tèxtil a Terrassa posa de manifest el desenvolupament de la protoindústria durant el segle XVI, i que es consolida a partir del 1600. Així mateix, podem dir que el desenvolupament industrial en certes zones de l'Atlàntic (Anglaterra i els Països Baixos) no es produeix de manera aïllada. La historiografia havia considerat el Mediterrani com un lloc en crisi total a partir del segle XVII. En canvi, podem veure que a certes zones del Mediterrani,

com a certs llocs concrets de Catalunya, es produeix un desenvolupament industrial. Seguint aquest treball d'història local es comprova que no es poden generalitzar grans teories universals per a una àmplia geografia, ja que cada lloc i territori és específic.

Catalunya en aquest període sofreix unes transformacions lligades a les manufactures, el desenvolupament de la protoindústria, que comportarà l'especialització de certs territoris, lligats al futur desenvolupament econòmic de Catalunya durant el segle XVIII.

Seguint la idea exposada anteriorment, cal dir que el concepte de crisi del segle XVII no es pot generalitzar. El cas de Catalunya és clar i significatiu; aquest segle es pot dividir en diverses etapes diferenciades: del 1600 al 1630 es dona un període de transformació i reestructuració respecte del continu creixement del segle XVI. De 1630 a 1660 l'únic moment d'excepció respecte de la idea de transformació correspon a un període embolicat per guerres contínues, fet que comporta l'estancament i caiguda de la població i de la producció industrial, amb la crisi del comerç exterior. I finalment el període de 1660-1700, amb l'inici del desenvolupament econòmic i social de Catalunya que desembocarà en l'expansió econòmica del segle XVIII.

Des del punt de vista d'aquesta investigació podem dir que el segle XVII apareix com un període de cristallització i transformació del sistema de l'Antic Règim, engendrant canvis en les estructures econòmiques que posteriorment es convertiran en les bases del futur procés capitalista del Principat.

Bibliografia

- ALCOVER SUREDA, A. M., et al. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.
- CARDÚS I FLORENSA, Salvador. *El màrtir terrasenc P. Joan Font i Maduixer, S. I.* (1574-1616). Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1996.
- CARRERA I PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña en los siglos XVI y XVII*. IV Vol. Barcelona: Editorial Bosch, 1946-47.
- COMA I AINSA, Joan. «La indústria tèxtil a l'època moderna». Dins: *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987.
- «Dossier: La Terrassa moderna»: *Terme 4*, Terrassa, novembre del 1989.
- DURAN I PUJOL, Monserrat. «Els arrendaments dels drets de bolla: un indicador vàlid per mesurar la producció i el consum de teixits?». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XIV, 2003.
- GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.
- GUAL CAMARENA, Miguel. *Vocabulario del comercio medieval. Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón: siglos XIII y XIV*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1968.
- HERNÁNDEZ I HERNÁNDEZ, Bernat. «Fiscalismo y finanzas en la Cataluña moderna. La Real Hacienda y el erario de la Diputación catalana en época de Felipe

- II». Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, curs 2000-2001.
- KRIEDTE, Peter. *Industrialización antes de la industrialización*. Barcelona: Editorial Crítica, 1986.
- KRIEDTE, Peter. *Feudalismo tardío y capital mercantil*. Barcelona: Editorial Crítica, 1982.
- LAPEYRE, H. *La Taula de Cambis (en la vida económica de Valencia a mediados del reinado de Felipe II)*. València: Del Cenía al Segura, 1982.
- RUBIO CAMBRONERO, Ignacio. *La Diputación del General en Cataluña en los Siglos XV y XVI*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1950.
- SALES, Núria. «Els segles de decadència (segles XVI-XVIII)». Dins: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- TORRAS, Jaume. «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia»: *Recerques* 11, 1981.
- TORRELLA I NIUBÓ, Francesc. «Vida económica-social de un gremio textil en una Villa catalana de los Siglos XV y XVI»: *Hispania XLVIII*, 1952.
- TORRELLA I NIUBÓ, Francesc. *Gremios y cofradías*. Terrassa, 1961.
- TORRES, Xavier. «Manufactura urbana i indústria rural». Dins: *Història dels Països Catalans*. Vol. IV. Enciclopèdia Catalana.
- VENTALLÓ I VINTRÓ, J. *Historia de la industria lanera catalana*. Terrassa, 1904.
- VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. IV Vol. Edicions 62. Barcelona. 1968-75.

Fonts

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Diputació del General

Sèrie: Drets del General

D112-2297. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1596.

D112-2296. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1596.

D62-1602. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1600.

D62-1603. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1600.

D62-1604. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1613.

D62-1605. Llibre de la taula de la Bolla de Terrassa 1613

Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (AHCT)

Llibre de Consells de Paraires de la vila de Terrassa, 1599-1622.

Llibre de comptes de paraires, 1588-1622.

Llibre del clavari de paraires, 1599-1635.

Llibre de comptes de l'ofici de paraires, 1588-1638.

Notes

1. COMA I AINSA, Joan. «La indústria tèxtil a l'època moderna». Dins: *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987 (p. 248).
2. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 114).
3. Aquestes afirmacions les podem trobar citades pels mateixos contemporanis i apareixen al Llibre del Consell de Paraires de la vila de Terrassa, 1599-1622.
4. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 139).
5. SALES, Núria. «Els segles de decadència (segles XVI-XVIII)». Dins: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1984 (p. 297).
6. LAPEYRE, H. *La Taula de Cambi*. València: Ed. Del Cenia al Segura, 1982 (p. 304).
7. CARRERA I PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña en los siglos XVI y XVII*. Vol. I. Barcelona: Ed. Bosch (p. 368).
8. «Dossier: La Terrassa moderna»: *Terme* 4, Terrassa, novembre del 1989, p. 25.
9. TORRES I RIBÉ, J. M. «Procediment electoral per insaculació en el municipi d'Igualada (1483-1714)»: *Miscel·lània Aquaccantesia* 3, Igualada, 1983.
10. CARDÚS I FLORENSA, Salvador. *El màrtir terrasenc P. Joan Font i Maduixer, S. I. (1574-1616)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1996 (p. 35-57).
11. SIMON I TARRÉS, Antoni. *Els orígens ideològics de la Revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999 (p. 88-101)
12. COMA I AINSA, Joan. «La indústria tèxtil a l'època moderna». Dins: *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987 (p. 246).
13. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
14. SIMON MORTIENTES, Ismael. «Aproximación al comercio catalán en el siglo XVI». Treball de final de carrera d'Història; Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.
15. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 117).
16. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
17. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
18. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
19. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 119).
20. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
21. TORRELLA I NIUBÓ, Francesc. «Vida econòmica-social de un gremio textil en una Villa catalana de los Siglos XV y XVI»: *Hispania* XLVIII, 1952 (p. 425).
22. VENTALLÓ I VINTRÓ, J. *Historia de la industria lanera catalana*. Terrassa, 1904 (p. 254).
23. AHCT. Llibre del Consell de Paraires de la vila de Terrassa, 1599-1622. Làmines 75-75v-76.
24. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 143).
25. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
26. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
27. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
28. COMA I AINSA, Joan. «La indústria tèxtil a l'època moderna». Dins: *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987 (p. 250).
29. AHCT. Llibre del Consell de Paraires de la vila de Terrassa, 1599-1622». Làmina 190.
30. AHCT. Llibre del Consell de Paraires de la vila de Terrassa, 1599-1622. Làmina 197.
31. VENTALLÓ I VINTRÓ, J. *Historia de la industria lanera catalana*. Terrassa, 1904. Extret de: SOLER I PALET, Josep. «Per a la indústria catalana», sèrie d'onze articles publicats a *La Il·lustració Catalana*. Barcelona, 1890-91.
32. CARRERA I PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña en los siglos XVI y XVII*. Vol. I. Barcelona: Ed. Bosch (p. 378).

33. VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. II. Barcelona: Edicions 62, 1968-75 (p. 378).
34. CARRERA I PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña en los siglos XVI y XVII*. Vol. I. Barcelona: Ed. Bosch, 1946-47 (p. 368).
35. ACA. Generalitat. Sèrie Drets del General. D-112-2297, D-62-1602, D-62-1603.
36. DURAN I PUJOL, Monserrat. «Els arrendaments dels drets de bolla: un indicador vàlid per mesurar la producció i el consum de teixits?»: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XIV, 2003.
37. DURAN I PUJOL, Monserrat. «Els arrendaments dels drets de bolla: un indicador vàlid per mesurar la producció i el consum de teixits?»: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XIV, 2003.
38. GARCIA I ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998 (p. 120).
39. TORRAS, Jaume. «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia»: *Recerques* 11, 1981.